

Nem vagy te madár, se holdvilág, se felhő

Naplójegyzetek 1987-ből

„A véges értelem [...] a dolgok igazságát, bármilyen nagy hasonlóság legyen is a valódi pontosságban, nem tudja megismerni... Az ész ezért úgy viszonyul az igazsághoz, mint a sokszög a körhöz...”
(Nicolaus Cusanus)

1987. április 2.

Valahol itt kéne újra elkezdeni a naplóírást – ördög tudja, miért. Elkezdem, amit persze sohasem fejeztem be igazán, bár meg-megkísértem. Délután van, 16 óra 48 perc. Lányom a szobában alszik, kicsit nyugtalan. Az előbb zörgött valaki a redőnyön – talán egy barátom, esetleg valamelyik [Művelődési] Kör-tag. Nem jelentkeztem. Ma nincs kedvem az emberekhez. Írni szeretnék, azzal a homályos érzéssel, amely a célt pontosan nem látja, csak a belső kényszert nem képes tovább elviselni. Micsoda képzavar mindjárt: érzés, amely nem lát és nem képes elviselni. No, szépen vagyunk, tanár úr. Írnom kéne, ez volna az én igazi feladatom. Feladatom? Ki szerint, persze, ez itt a göcs. Lehet-e nagyobb hibát elkövetni annál, hogy szó szerint értelmezzük Adyt? „de mindennek jöttem”. Megérdemlem a sorsom: megillet a semmitem. Környezetvédelem – nekem kell azt csinálni? Úgy látszik, ha már én vagyok az értelmi szerzője. Persze, híres ötletgyáros vagyok. Egy jó stáb kellene, egy elszánt, kis csapat értelmes ember. Csakhogy: van egy óceánra való ostoba, van egy Palicsitóra való intrikus, ezenkívül van még egy kocsiderékra való jó szándékú, de rezignált ember, de aki cselekedni is képes volna, azok elférnek egy vacak kubikostalicskában is.

10 Miért foglalkozik egy irodalmár környezetvédelemmel? – kérdezi az újságíró. Hát most mit mondjak neki? Tudja egyébként is a vá-

laszt, egykori tanítványom, hát volt alkalma megismerni. Azért, mert „kell”. Sollen. Mert nem vagyok hajlandó elismerni a kanti *Suchtok* birodalmát. Egyébként pedig elárvult, magányos és tehetetlen emberke vagyok, akár a többi jó néhány milliárd. A társadalmi cselekvés lehetőségei számomra megszűntek 1983 után. Amit 1968 jelentett, végzetesen kettéhasadóban van. A jugoszláviai magyar kultúrában ennek a hasadásfolyamatnak két „ideáltípusa” van: Bosnyák István, aki a vajdasági politikai bürokrácia sötétszürke árnyalatú képviselőivel lépett szövetségre, és Végel László, aki a szerb nacionalizmus irodalmi képviselőivel, ha nem is lépett szövetségre, de nagyfokú toleráns magatartást épített ki. (És Tolnai? Ide-oda lavírozik. Jól jár.) A szellemi és a politikai frontok egyébként az egész országban végzetesen összekuszálódtak. Ahol nacionalisták válnak a demokrácia szószólóivá, ott valami baj van a fogalmakkal. De ugyanez vonatkozik a politikai bürokráciára is, csak más előjellel. Ha sem a „reálszocialista” bürokrácia, sem az irreálnacionalista középosztály politikáját nem kívánod támogatni, egy időre magadra maradsz. Remény persze mindig van. Elhitetheted magaddal: az idő neked dolgozik.

MÜVELŐDÉSI KÖR

Temerin

1987.III.17.

M E G H I V Ó

A Művelődési Kör Környezetvédelmi Alosztálya környezetvédelmi témára vitafórumot szervez március 22-én 10 órai kezdettel az Ifjúsági Otthonban, amelyre Önt is meghívja.

A vitafórum vendégei dr. Zolnai Albert, ökológus, egyetemi tanár, dr. Miavecz Márton, állatorvos, a Föld Népe szerkesztője, dr. Kókai Imre, orvos, Harkai Imre, műépítésmérnök, Slobodan Jovanovic műépítésmérnök, Ujvidék Város Műemlékvédelmi Intézetének igazgatója, mr. Miavecz Béla, bíró; a vitafórumot mr. Nagy Imre középiskolai tanár vezeti.

Baráti üdvözléssel a Művelődési Kör Elnöksége

1987. április 29.

Kezemben egy megmaradt üres lap: a petíció. Meglepően sokan írták alá, és ami igen fontos: nem csak magyarok. Az ötlet Harkaitól származik. A március 22-ei környezetvédelmi vitafórum után nálunk ebédelték Évával, Hunor fiukkal. – Amit csináltak, jó, de egyetlen módon lehet megállítani az ilyesfajta dolgokat. Ha legalább száz ember aláír egy petíciót. Nálunk kizárólag ilyen módon lehet megállítani a politikai voluntarizmus szülte örültségeket. (Nem biztos, hogy szó szerint idézem.)

A bogarat azonban én ültettem el a temeriniek fülébe. A megszövegezésben – egyáltalán a szervezésben – nem kívántam részt venni. Személyem kompromittáló is lehet, végtére nem vagyok ártatlan ember a hatalmasok szemében. Az aláírásgyűjtésből azonban részt vállaltam. Néhány tapasztalat: 1. A fiatalok – a 18 és 40 év közöttiek – könnyen, szinte töprengés nélkül aláírtak. (Nem terhelik őket a tapasztalat ballasztjai.) 2. A legnehezebb megnyerni az idősebb parasztokat. (Annyi mindent aláírtak már velük, s annyiszor érezték magukat becsapottnak.) 3. A legtöbb gyáva embert az értelmiségiek között találni, noha egészében véve ez a magatartás rájuk sem jellemző. Két-három nap alatt kb. 500-an írtak alá.

Temerini lakosok petíciója

A leghatározottabban kérjük az újabb többemeletes tömblakások építésének leállítását, amíg a jelenlegiek problémáját meg nem oldják. Mindannyian tudjuk, hogy milyen problémát jelent és veszélyt a közegészségre az eddig megépült tömblakások szennyvizének nem megfelelő elhelyezése csatornahálózat nélkül.

Egészségügyi, esztétikai, városrendészeti, környezetvédelmi és egyéb szempontok egyaránt ellentmondanak annak, hogy a 42-es blokkban is, szűk helyen lakótelepet létesítsenek. A csatornahálózat megépítése a szennyvíz elvezetése komplex megoldást követel. Az elismert módon tervezett tömblakások építésével csak újabb nehézségeket gördítenénk a probléma megoldása elé.

Ellenezzük, hogy a kertekbe szorítsanak be lakótömböket kanalizáció nélkül és azután egy sor házat lebontsanak park létesítésre. Kérjük a jelenlegi urbanisztikai terv megváltoztatását, amelyik nem is lehet teljes csatornahálózati terv nélkül. Nem látjuk célszerűnek, az amúgy is széles főutcának még 40 méterrel való szélesítését, egyben az üzletek eldugását a park mögé.

Ne aprózzuk tovább a kerteket! A minimumot kellene inkább megszabni és annál kisebbre nem engedélyezni az építkezést, amit már sok helyen régóta alkalmaznak.

Petíciónk a lakosság nagy többségének véleményét és közös érdekét fejezi ki, ezért kérjük meghallgatását és elintézését.

Temerin, 1987. 04.18.

12 Esélyek: 1. Fél ezer embert nem lehet lesöpörni az íróasztalról, vagy legalábbis nem egykönnyen. 2. A községi vezetőség legitimációs válsága. 3. Gyaníthatóan hallgatásba burkolódik az ellentábor. 4.

Esetleg ellenpetíciót szerveznek valamelyik munkaszervezetben – de nem hiszem, hogy ilyen ötlet bürokrata fejekben megszületne. Végül is vannak emberek, akiknek lakás kell – ezzel a jogos igénnyel párosítható az álszolidaritás, s mindezzel manipulálni lehet.

Mindenekelőtt azonban az a legfontosabb tapasztalat, hogy a fiatalokat tömegesen lehet jó ügyek mellé állítani. Nyilván nem a környezetvédelem az egyetlen jó ügy, amit támogatnának. Erre lehet építeni. Akár egy társadalmat is.

A petíció szövegéről. Én nem így írtam volna meg. Egyszerűbben, konkrétan, rövidebben.

1987. május 13.

Kitűnő népzenei est a Magyar Tanszék hallgatóinak szervezésében [az újvidéki bölcsészkaron]: a Virradó (Kikinda), a Batyu (Becse), a Tiszavirág (Újvidék), a Kóta (Ada–Csantavér–Szabadka) és a Hívogató (Temerin) részvételével. Valamennyi együttes sokat fejlődött az elmúlt években. Ez különösen kifejezett a Hívogatónál. Sokrétűek, hangszerük tekintetében is, de csavarásaikkal, zenei fintoraikkal, feldolgozásukkal is, amely a pátosztól a groteszkig terjed. Már-már profik.

1987. május 22.

Tegnap megnyitottuk a gyerekrajz-kiállítást a Művelődési Kör által kiírt környezetvédelmi tematikájú pályázatra érkezett munkákból a temerini Szirmai Károly Könyvtárban. Több mint 150 rajz érkezett Temerinből, Szőregről, Járekról. Kár, hogy Kolarević (Szőregen és Járekon is ő tanít) nem a témának megfelelő munkákat küldött, hanem más pályázatokra készült, de onnan kimaradt dolgokat, iskolai feladatokat stb. Így azután kevés a szerb díjazott. Még szerencse, hogy az első díjas alkotást szerb fiú csinálta (Miško Bijelić), pontosabban az anyja neki is magyar. Ő valóban megérdemelte az első helyet, s nem a „kulcs” miatt kapta. De ha véletlenül az ő rajza nem ilyen jó, fölfalnának bennünket a bürokraták. Mert a nemzetiségi intézmény mindig gyanús. A puszta léténél fogva. Ez az UDBA kora ötvenes évekbeli „politikájának” öröksége, de gyökere a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba nyúlik vissza. A kémelhárítás, a belügy stb. sokat örökölt a nagyszerb koncepcióból, de a káderekből is. Ranković nem véletlen produktum volt. A nemzetiségekben potenciális hazaárulót láttak egészen a brioni plénumig. S hogy a Művelődési Kört

valóban meg akarják fojtani, azt az is bizonyítja, hogy Deák [Ferenc] értesített bennünket, a tartományi PB egyik tagja figyelmeztette, ne avatkozzon a Kör helyiséggondjainak megoldásába. Rólam pedig [Deák] megkérdezte Hevért: „Ez az ember nem magyarkodó?” Mire H.[evér]: „Sok mindennel lehet vádolni, de ezzel, azt hiszem, nem.” (Hát itt tartunk!)

Irgalmatlanul nehéz a közeledés ott, ahol a baráti jobbra folytonosan rácsapnak ököllel vagy gumibottal. És mégis csinálni kell.

1987. június 4.

Magyar Szó, Temerini Újság: *A tájékoztatlanság szülte a petíciót*

„Svetozar Marković, a Szocialista Szövetség községi választmányának elnökségének elnöke elmondta, hogy a községi végrehajtó tanács a Szocialista Szövetségnek továbbította a 400 temerini polgár aláírást tartalmazó petíciót. Ezek a temerini polgárok a 42-es tömb kiépítése ellen tiltakoznak. Az elnök elmondta azt is, hogy a még 1983-ban nyilvános vitán szerepelt és különösebb észrevétel nélkül elfogadott részletes városrendezési terv irányozza elő az említett tömb kiépítését. A petíció aláíróinak zömét egyéni érdek fűtötte, s közülük sokan nem is tudják, hogy a részletes városrendezési terv mit irányoz elő arra a területre. A fejlődést nem lehet megakadályozni, a már korábban elfogadott részletes városrendezési tervet megváltoztatni. A társadalmi érdeket az egyéni érdekek elé kell helyezni.

A petíciót aláírt személyeknek azonban pontosan meg kell magyarázni, mit irányoz elő a terv, milyen épületek, létesítmények építését tervezik a 42-es tömbben. Az összejövetelet a Szocialista Szövetség első helyi közösségi választmányának kell megszerveznie. Az ülésre pedig a részletes terv bemutatása érdekében meg kell hívni a községi képviselő-testület illetékes bizottságának tagjait is.”

Igazán kellemes ember ez a szoc. szövetségi elnök elvtárs. A viláért sem akar megbántani senkit se. Ez a „400” ember pedig még gyerek, komolytalan, tudatlan csibész. Mars vissza velük az óvodába!

1987. június 6.

Magyar Szó, Kilátó:

Csorba Béla: *Egy duelláns emlékére*

Küzdöttünk? Az első vérig is.
Párszor még tovább.
...S harminc ezüst serblijükön
behajóztak az okos ostobák.

Voltál fehér, lettem fekete én.
Mit számít nekik,
hogyan egyért folyt vitánk:
önszennyünk szörcsölik.

Ágyúgombóc helyett most agyvelőd
lövetnék ki ránk
pszeudo-vitézek, kis smasszerek:
e jólfésült pofák.

Temerin, 1987. május 22.

1987. június 7.

Tegnap megjelent a versem a *Kilátó*-ban. Sajtóhibásan, még hozzá ott, ahol számítottam rá. [A nyomda kényes szövegekre szakosodott, politikailag megbízható ördöge az *önszennyüket önszennyünkre* módosította, aminek, ugyebár, egészen más a konnotációja.] Szerintem szándékos volt a hiba. Az sem véletlen, hogy a versemhez rögtön egy észtl költő *Unalmas szöveg* című versét tette Bálint Sanyi tamponnak.

*

Sokat gondolkodom újabban szegény Podolszkiról, akivel annyit marakodtunk. Destruktív szellem volt, és amikor ezt nem tudta érvényesíteni az igazi társadalmi harcok terepén, akkor személyeskedésbe fordult a vitázó heve. (Ezt a hibát különben rendszerint mindnyájan elkövetjük mi, többi vitázók is.) Perifériára szorult helyzetéből következett jórészt, hogy félelmetesen féltékeny volt. A hatalmasokra

hatalmukért, a folyóiratok szerkesztőire, mert nem ő ül a helyükön, a befutottakra, mert, bár ő is befutott volt, tkp. kevés elismerésben volt része, az idősebb pályatársakra, mert zömmel nagyobb publikált „életművel” bírtak, mint ő, a fiatalokra (így ránk is), mert vesztünk-re fiatalabbak voltunk nála és így tovább. Radikalizmusát nagymértékben ez a féltékenység táplálta. De ha észrevette, hogy rajta kívül is vannak kritikus, bátor szellemek, azokra külön haragudott. Érthető, hisz évekig azzal dédelgette magát, hogy benne testesül meg a lázadás szelleme. S akkor jönnek a taknyosok, és innen is ki akarják szorítani. Mindez most, hogy már nem él, voltaképpen igazságtalan is vele szemben. Én néha nagyon utáltam, máskor meg nagyon szerettem. Odaadnám érte a fél vajdasági irodalmat összes hülyeségei ellenére is.

1987. június 28.

Tulajdonképpen már két hete készülök feljegyezni savičentai élményeimet. A Čakavski sabor... Branko Bošnjak nyitotta meg. A társadalmi és az irodalmi tudat: az alkotás individuális tett, ez igaz, de véd a pszeudoközösségi mítoszoktól is. A társadalmi krízis egyetlen kérdésére sem adtunk még választ. Predrag Matvejević a viták nyelvéről. Az idők, amelyekben nincs vita, a strapációt jelentik. A vita alapfeltétele a valóság megváltoztatására való készség. Vanak idők, amikor ez nem lehet, vagy csak határok között lehet. Kinek van joga vitatkozni? A társadalom titkaiba vezet be. A vitázók mindennek kiszolgáltattak. Akik az ideológia nevében támadnak, nem vitázók. A vitázók „naivak”, azt hiszik, megváltoztathatják a világot. A tömeg szereti a gladiátorok harcát. (Elkezdett esni az eső.) M. „korszakolása”: 1948–50 – „Felülről irányított” viták. A különböző szocializmusfelfogások. A játékszabályok betartása. 60-as évek: A rendőrség tetteit a politika nyíltan elítélte. 1968: A „minden létező bírálata” megmutatkozott, noha nem tetszett. 70-es évek: Tradicionális nemzeti retorika – társadalomkritikával. Problémafelvetések: Miért nem vitatkoznak a nők? Miért nem tudtuk a nemzetet a nacionalista beszédétől szétválasztani? Az utóbbi időben szabadon kifejezésre juthatnak a nézetek – és ez már haladás. A fiatalok nem szólhatnak bele a dolgokba. Koszovó: az áldozatok nemcsak a szerbek és a cigányok, hanem az albánok is. Milyen beszéd (discourse) a vita? Ismét megjelent a nemzeti mellett a nacionalista beszéd. Szlovénia: alternatív beszéd. A horvát intelligencia hallgatása 1971 után – mint

beszéd. Könnyebb a gyöngye, formális hatalmat támadni, mint a mögötte megbújó ténylegeset.

Ciril Zlobec: A vita irodalmi forma és szubjektív. Alapja a „nem-megértés” vagy a „félre-értés”. Jelenleg a vita kulturálatlan, mert abból indul ki, hogy mindenkinek egy véleményen kell lenni: a jugoszlávság mint a priori érték. Zlobec ezt elveti: „Nem hibáztatom azt a fiataalt, aki így vélekedett (’testvérgyilkos háború’), hanem azt az ideológiát, amely egy pszeudoegységre helyezte a hangsúlyt.” Az igazi vita individuális. A priori értékek: haza, forradalom, egység, ideálok – de nem tudjuk, pontosan mit jelentenek. A politikai beszédnek nincs individuális felelőssége, szemben az irodalommal, ezért az utóbbinak a morális felelőssége óriási. A politikai beszédnek nincs hitele.

Jovica Acin: A vitákat a hatalom közelében vívjuk! A feljelentés-számba menő viták! Az igazság „helyi” értékei és a feljelentők. Tonko Marojević: *Protiv polemike*. A vita hiábavalóságáról és károságáról az adott időben. Szerinte a vita akkor ér valamit, ha nagy irodalmi alkotásokban szublimálódik (Voltaire, Krleža...). Petković: A politika és az irodalom között. Az 1930-as és az 50-es évek között nem az esztétikai értékek, hanem a politikaiak domináltak az irodalmi vitákban. Az ötvenes években az első változásokat a politika hozza (V. kongresszus), s csak ezután Krleža beszéde. Az irodalom valójában kísérleti terepe volt a politikának, hogy merre nyisson tovább. Krleža leszámol a szovjet dogmatizmussal, de nem bántja annak jugoszláv örökségét, miközben az elszánt művészeti szabadságot hirdeti. Az ötvenes éveket a formai-esztétikai pluralizmus jellemzi, de gondolati pluralizmus nélkül. Romano Gusi olaszul beszélt, a praxisfilozófia (a gyakorlat filozófiája) témájáról, Buharin Croce-kritikájáról, amit „a filozófia folklórjának” nevez. A metafizika nagy illúziói.

Josip Bradulić Nikola Modruški kapcsán egy középkori vitát mutat be, vajon hogy merészelt Cirill és Metód a szlávoknak nyelvet „adni”. A vitában elhangzik, az eső is mindenhol esik, azaz más nyelveken is dicsérik az istent: ezek között az avar is említésre kerül. Nenin az újvidéki bölcsészkarról a belgrádi szürrealistákról tart előadást irodalomtörténeti megközelítésben. Gojko Tešić: Az avantgárd szerepét idealizáljuk, francia minták, a tradíciók lerombolása. Mit jelent a bal és a jobb a kultúrában? Nem lehetünk pro-risticisták, sem pro-krleziánusok. Nézzük meg, kik voltak a barikád másik oldalán! Mi volt az irodalmi jobboldalon? Kitűnő szövegek születtek a másik

oldalán. Az *Antibarbarus* nem a legjobb Krleža-szöveg. Jobbak is születtek korábban az ő tollából. Csakhogy az *Antibarbarus* ma is indikatív. A kultúra egészét tekintve a kis vitázók is fontosak. Arra hívja fel a figyelmet, hogy ezek Krleža árnyékában maradtak. Az a gyanúm, hogy az irodalomban a „levica” és a „desnica” nem adekvát fogalmak.

Matvejević: Mi az európai baloldali örökség? Alapja a kétértelmű radikális laicitás a hittel, a nemzettel és az ideológiával szemben!

Danko Marojević Igor Mandićot idézi: „A vitához, akárcsak a szerelemhez, két ember kell.” Gramscira hivatkozva „a szerves értelmiség” hiányáról: nem volt az értelmiség centrális helyzetben. Sladojević anekdotája a maorik és az angolok csatájáról. Az angoloknak elfogyott a lőszerük, abbahagyták a tüzelést. A bennszülöttek megkérdezték, mi van? „Elfogyott a lőszerünk, csak három nap múlva kapunk.” „Nem baj – mondták a maorik –, nekünk van hat napra. Ez éppen elég. A felét nektek adjuk, és harcoljunk tovább!”

Acín: „Sajnálom, hogy már most optimisták vagyunk. Védjük az UDBA-t, a hatalmat egy furcsa módon. A hatalmi szerveink nem olyan jók, hogy ne kételkedhetnénk a munkájukban. Ne legyünk naivak! Mit gondolunk, dolgozik-e a rendőrségünk, vagy sem. A sztálinizmust nem kívülről erőltették ránk. Sokba kerülhet az optimizmusunk, Koszovóra vessük vigyázó szemünket, hogy lássuk, mi vár ránk!”

Krtalić (orrhangon): „Ez nem a központi bizottság, hogy mindenki elmondja a magáét és elmenjünk haza.” Branko Bošnjak zárszavában a baloldal problémái kapcsán arról beszél, hogy a Kommunista Szövetségnek meg kell találnia a maga utópisztikus céljait. Szerinte ezt az utópiát az értelmiségnek kell kreálnia. Úgy véli, a sztálinista eszkatológia rabjai vagyunk, és az értelmiséget is sokkal nagyobb kritikával kell szemlélnünk. Rendszerkritikája óvatos, kimondja, nem a párttal szembeni programot, hanem csupán egy új technológiát szeretne, amelynek az értelmiség is része. „Utópiát igen, eszkatológiát nem. Ezt a vitát még nem nyitottuk meg.”

Összeismerkedtem két albánnal is. Ha valaki, hát én megértem az ő panaszait. De bennük is van egyoldalúság – nem föltétlenül nacionalizmus, inkább valami nemzeti narcisszoiditás. Különösen Ali Podrimjára, a költőre értem ezt. Négyszemközt beszélgetve ilyeneket mond: „Biće nas i deset miliona pa nek se oni kukaju.” Ebben a „nas” az albánokat, az „oni” a szerbeket jelenti. Ez sértődött kamaszromantika. Nem Alijára értem – hét gyereke van, hanem egy tipikus iden-

titástudatra. Ilyenek lehettünk mi is a reformkorban? Aztán, mert én mindenkiel szívesen leültem beszélgetni, összehoztam az albánokat Tešićtyel, Aćinnal. Jovica elmondta, hogy egy héttel korábban a PEN ülésén sikraszállt a politikai elítélt albán írók (mármint a jugoszláviai albán írók) jogvédelméért. Ez nagy gesztus, nacionalizmustól mentes, becsületes.

Közben az egyik asztalnál politikai viccet, ha úgy tetszik, történelmi anekdotát mesél valaki: „Jesi ti Kuč?” „Jesam, Ščepane!” „Jeli znaš da Kuči su javno Crnogorci, tajno Srbi, de fakto Arnauti?!”

Aldo Kliman üzeni Sebőknek, hogy írjon neki tovább, Kalezić üdvözli Giont és Faragó Árpádot.

Matvejević sokat tud a mi jugoszláviai magyar nyomorunkról. Azt hiszem, még szükség lesz a segítségére. Branko Bošnjakkal is váltottam pár szót. Végelről beszélt, akit hajdanán Zágrábban ismert meg. Elmondta, Végel alig tudott horvátul. Véleménye szerint Végel – akarata ellenére – belekerült a Vajdaság és Szerbia közötti politikai machinációkba. „Az ember, ha dolgozni akar, ezekre a manipulációkra képtelen odafigyelni” – mondta Bošnjak. Lebedinski kérte a felszólalásomat a *Borba* számára. Én megígértem, aztán mégis másként döntöttem. Ezt Vajdaságban nyílt támadásként értékelnék (az is), és ami még rosszabb, szerb politikai érdekeket sejténe az írás mögött. De a másik oldalon is valami hasonló történne. Nem kívánok argumentumokat adni szerb nacionalistáknak – noha Lebedinski ellen személy szerint az égvilágon semmi kifogásom, Isztriában rendes fickó benyomását keltette –, még akkor sem, ha igen utálok a vajdasági politikai garnitúrát. Elképzelhetőnek tartom, hogy még így is kapok egy-két ütést. Meglátjuk. Ha a holnapi *Magyar Szó* (vasárnap!) nem támad, akkor jó képet vágta a dologhoz. Tkp. inkább ezt szeretném. Semmi kedvem cigánykodni. Az is lehet, hogy egyszerűen csak feketelistára tesznek ismét, mint Sziverit.

1987. június 29.

A plénum. Kompromisszum eredménye, persze. De: legalább nyomokban szerettem volna látni azt a kíméletlen tisztességet, amire Branko Horvat mutatott példát korábban. Enélkül nincs és nem is lesz megoldás. Csak [Miodrag] Bulatovićok és még sötétebb fondorkodók lesznek! Olvassuk Ortegát: a baszk szakadárság gyökerei Kasztíliaiban vannak!

1987. július 4.

A [TAKT] kiállítás megnyitója után ebéd volt a szőregi tanyán. Ott hallottam, hogy Erdélyi Károly a csütörtöki *Temerini Újság*ot lobogtatva rohant be a szerkesztőségbe a napokban, mivel interjút csináltam Végel Lacival. Aztán Góborral, a *Temerini Újság* főszerkesztőjével is beszéltem. Részben megerősítette a hírt: Sinkovits [Péter, a *Magyar Szó* főszerkesztője] behívatta s megkérdezte, hogy kerül Végel a *Temerini Újság*ba, majd eleresztette azzal, hogy ha lesz valami, hívatja. Tanulság: 1. Góbor tájékozatlan ember, de egy jó lóhosszal mégis tisztességesebb másoknál; 2. Végelt elementárisabban gyűlölik, mint hittem; 3. A fuldokló (ezúttal Erdélyi Károly) rendszerint azzal nehezíti a helyzetét, hogy csadaráz.

1987. július 6–15.

Kaposvár–Balaton–Budapest. A *Beszélő* programja – néhány liberális illúzió is terheli, egészsében azonban nem rossz. Pl. távozzon Kádár a „csapat” éléről. Különösen jó a kisebbségi memorandum.

1987. július 18.

Amióta itthon vagyok, kerülöm a sajtót. Végül mégis átfutom az újságokat. Borzalmas. Undorító. Hazugságok és féligazságok szinte minden kérdésről. Míg Magyarországon voltam, megérkezett a szerb–albán szótár [Mensur] Raifitól. Kopott, agyonnyálazott. Raifi azt írta, ezt is igen nehezen találta. Valamelyik rokonáé lehet. Micsoda lehetetlen állapotok! Hogyhogy nincs szerb–albán és albán–szerb szótár új kiadásban? Minden nemzetek közötti közeledés egyik első praktikus tette: a szótár! Hát nálunk így „közelednek”!

1987. július 27.

Taras Kermanuernak igaza van: a német lakossággal szemben genocídiumot követtek el 1944/45-ben. A németység jelentős hányada valóban még Hitler hordáival együtt menekült el. De kik maradtak itt? Többnyire éppen azok, akik ártatlanok voltak, meg a szegényebb németek, akiknek nem volt kocsijuk-lovuk, nem volt mire felpakolni a vagyontárukat, a gyerekeiket. És éppen ők kerültek gyűjtőtáborba, „lógerba”, ahogy az itteni nép mondja. Járekon volt az egyik leghírhedtebb. És nem igaz, hogy a hatezer ember (ennyit ír a *NIN* cikkírója) Járekon kizárólag a tífusz áldozata volt! Rengetegen éhen haltak – szisztematikusan éhezettették őket –, de voltak kivégzések is.

Én magam beszéltem olyan túlélővel, akinek az anyját és a testvérét – másokkal együtt – egyszerűen legéppuskázták a valamiért feldühödött örök. És a *NIN* cikkírója (valami Sokolović) arról akar meggyőzni bennünket, hogy genocídium nem volt. Magyar, szerb és német szemtanúk százai élnek még: ők tudják az igazságot, pontosan tudják, hogy nemcsak bűnösök, nácik és hazaárulók lakoltak, hanem minden német, az ártatlanok is, sőt, legkivált ők, hiszen akinek büdös volt a levegő, az már ekkorra eliszkolt a Birodalomba. A *NIN* cikke (július 12.) arról győz meg csupán, hogy a szerb értelmiség egyelőre képtelen felvenni a kesztyűt, nem mer vagy nem akar szembenézni saját nemzeti múltjának kevésbé fényes eseményeivel. Pedig ez a szembenézés elkerülhetetlen. Enélkül csak a szerbség nemzeti katasztrófájához vezethet a jelenlegi hamis útkeresés. A mítoszokkal való leszámolás új megvilágításba helyezné az egész szerb történelmi múltat, beleértve a szerb–albán viszonyt is, s kiderülne, hogy jelenünk imperialista örökségekkel terhes. Hazugság, hogy Jugoszlávia csupán egy imperialista béke tákolmánya, de az is hazugság, amikor – mint szokásos – igazságos, érdemi eredményekért jogosan nyert, szent és sérthetetlen alakulatként interpretálják. A nemzetiségi politikában az önrendelkezési jog kérdése fel sem merült. Sem Koszovóban, sem Vajdaságban, sem más, vegyes lakosságú területen fel sem vetődött, hogy népszavazás útján kérjék ki a lakosság véleményét. Pedig kétségkívül ez lett volna a tisztességes, a demokratikus megoldás. Sem 1920-ban, sem 1945-ben nem követték ezt az utat. Nem tanultak az Osztrák–Magyar Monarchia példájából. Nyilvánvaló, hogy egyelőre nem is kívánnak tanulni. Ezért pedig nagy árat kell fizetniük. Sokkal nagyobbat annál, mint ha negyven évvel ezelőtt Koszovót Albániához csatolják.

Akik az önrendelkezési jogban centrifugális erőt láttak, s helyette az adminisztratív vagy éppen rendőri, katonai „megoldást” szorgalmazták, rendszerint többet ártottak egy-egy államterület vagy birodalom egységének, mint amennyit a szakadárók erejüket megfeszítve tenni tudtak volna. Jugoszlávia egységét azok fogják sírba tenni, kik ma katonai diktatúráért és szerb hegemoniáért üvöltenek Koszovón. Ez a hegemonia a szerb nacionalistákon kívül senkinek sem érdeke, hiszen a polgárháború előszobája. Politikai tévedés, sőt, szándékos porhintés az albán irredentizmust tartani a fő veszélynek. Az albán irredentizmus mérges növénye szárba szökken ugyan, de már régen elsorvadt volna a demokratizmus levegőjén. Jelenleg éppen az

összjugoszláv politika nyálkás klímája élteti az összes mérgező kórót. És ezt a klímát egyelőre belgrádi beteg szelek, hatalmi aspirációk táplálják. A fő veszély jelenleg a nacionalizmustól fűtött szerb politikai és katonai bürokrácia, Szerbia határain kívül és belül. Éppen ezek az erők fogják megtizedelni azt a szerb intelligenciát is, amely most elhamarkodottan a szolgálatukba szegődött. Eljönnek a sötét órák, amikor ennek az újsütetű neosztalino-fasizmusnak többé már nem lesz szüksége értelmiségiekre. És léssen sírás-rívás és fogaknak csikorgatása. És jaj lesz nekünk is akkor, sőt már előbb.